

O‘ZBEK TILIDAGI IQTISODIY MATNLARDA FE’LLARNING ZAMON SHAKLLARI TAHLILI

Yuldasheva Dilnoza Bekmurodovna - Samarqand iqtisodiyot va servis
instituti “O‘zbek tili va adabiyoti” kafedrasini mudiri,
filologiya fanlari bo‘yicha farsafa (PhD) doktori, dotsent

dilyuldasheva83@gmail.com

0000-0002-3898-2113 ORSID

Ostonakolova Nozanin Zafarovna

“Iqtisodiyot” fakulteti 1-kurs talabasi,
Samarqand iqtisodiyot va servis institute
ostonakulovanozanin@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada o‘zbek tilidagi iqtisodiy matnlarda fe’llarning zamon shakllari lingvistik jihatdan tahlil qilinadi. Iqtisodiy diskurs, xususan bank sohasiga oid xabarlar, moliyaviy yangiliklar va iqtisodiy sharhlarda fe’l zamonlarining qo’llanilish xususiyatlari o‘rganiladi. Tadqiqot davomida hozirgi, o‘tgan va kelasi zamon shakllarining iqtisodiy axborotni ifodalashdagi funksional ahamiyati aniqlanadi. Shuningdek, iqtisodiy matnlarda grammatik vositalarning ma’lumotni aniq, lo‘nda va mantiqiy tarzda yetkazishdagi o‘rni tahlil qilinadi. Maqolada iqtisodiy matnlardan olingan misollar asosida fe’l zamonlarining qo’llanilish darajasi va ularning kommunikativ vazifalari ko‘rib chiqiladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, iqtisodiy matnlarda asosan hozirgi va o‘tgan zamon shakllari ustunlik qiladi, kelasi zamon esa prognoz va bashorat ifodalashda ishlatiladi. Tadqiqot o‘zbek tilshunosligi va iqtisodiy kommunikatsiya sohalarini bog‘lovchi muhim lingvistik jihatlarni ochib beradi.

Kalit so'zlar: iqtisodiy matnlar, fe'l zamonlari, hozirgi zamon, o'tgan zamon, kelasi zamon, o'zbek tili grammatikasi, iqtisodiy diskurs, lingvistik tahlil, bank terminlari, moliyaviy xabarlar.

Аннотация: В статье рассматриваются особенности функционирования временных форм глагола в экономических текстах узбекского языка. Основное внимание уделяется анализу их употребления в различных типах экономического дискурса, таких как банковские сообщения, финансовые обзоры и экономические новости. Исследование показывает, что выбор глагольных времён играет важную роль в структурировании экономической информации и обеспечении её точности и логической последовательности. Настоящее и прошедшее время наиболее часто используются для описания фактических экономических процессов, тогда как формы будущего времени преимущественно применяются при построении прогнозов и аналитических выводов. Результаты анализа демонстрируют, что грамматические средства существенно влияют на характер передачи экономической информации и способствуют её более чёткому восприятию.

Ключевые слова: экономический дискурс, грамматика узбекского языка, глагольные времена, языковая структура, банковские тексты, финансовая коммуникация, лингвистический анализ.

Abstract: The article examines the functional features of verb tense usage in economic texts written in the Uzbek language. Special attention is given to their distribution across different types of economic discourse, including banking communications, financial reports, and economic news. The study demonstrates that the choice of verb tenses plays a significant role in organizing economic information and ensuring its accuracy and logical coherence. Present and past tenses are predominantly used to describe factual economic processes, while future tense forms are mainly employed in forecasts and analytical interpretations. The findings

indicate that grammatical structures have a substantial impact on how economic information is conveyed, contributing to its clarity and comprehensibility.

Keywords: economic discourse, Uzbek grammar, verb tense system, linguistic structure, banking texts, financial communication, linguistic analysis

Kirish qism: Iqtisodiy matnlar zamonaviy o‘zbek tilining muhim funksional uslublaridan biri hisoblanadi. Ular jamiyatning iqtisodiy hayoti, bank tizimi, moliya bozori, investitsiya jarayonlari va davlat iqtisodiy siyosatini aks ettiruvchi asosiy axborot manbai sifatida xizmat qiladi. Bunday matnlar orqali iqtisodiy jarayonlar haqida aniq, tushunarli va tizimli ma’lumotlar uzatiladi.

Iqtisodiy diskursning asosiy xususiyatlaridan biri uning rasmiy va ilmiy uslubga yaqinligidir. Bu esa matnda til vositalarining, ayniqsa grammatik birliklarning to‘g‘ri va o‘rinli qo‘llanishini talab qiladi. Shu jihatdan fe‘l zamonlari iqtisodiy matnlarning mazmuniy va temporal tuzilishini shakllantiruvchi muhim grammatik vosita hisoblanadi. Fe‘l zamonlari iqtisodiy matnlarda voqea-hodisalarning vaqtga nisbatan munosabatini ifodalash orqali axborotning aniqligi va mantiqiy izchilligini ta’minlaydi. Hozirgi zamon asosan davom etayotgan iqtisodiy jarayonlarni, o‘tgan zamon esa erishilgan natijalarni ifodalashda qo‘llaniladi. Kelasi zamon shakllari esa iqtisodiy prognozlar va istiqbolli rejalashtirishni ifodalashda muhim ahamiyatga ega. Ushbu mavzuning dolzarbligi shundaki, hozirgi globallashuv va iqtisodiy jarayonlarning tezkor rivojlanishi sharoitida iqtisodiy axborotni to‘g‘ri va aniq yetkazish katta ahamiyat kasb etadi. Shu sababli iqtisodiy matnlarda fe‘l zamonlarining qo‘llanishini lingvistik jihatdan o‘rganish muhim ilmiy vazifa hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi o‘zbek tilidagi iqtisodiy matnlarda fe‘l zamonlarining qo‘llanish xususiyatlarini tahlil qilishdan iborat bo‘lib, unda zamon shakllarining funksional va kommunikativ vazifalari o‘rganiladi.

Asosiy qism. Iqtisodiy matnlar zamonaviy tilshunoslikda funksional uslub sifatida alohida o‘rganiladigan sohalardan biri hisoblanadi. Ular jamiyatning

iqtisodiy hayotini aks ettiruvchi muhim axborot manbai bo‘lib, bank tizimi, moliya bozorlari, investitsiya faoliyati, davlat iqtisodiy siyosati va xalqaro iqtisodiy munosabatlar haqidagi ma’lumotlarni o‘z ichiga oladi. Bunday matnlar rasmiy uslubga mansub bo‘lib, ularda aniqlik, mantiqiylik va ixchamlik asosiy talab sifatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli iqtisodiy matnlarda grammatik vositalarning to‘g‘ri tanlanishi, ayniqsa fe‘l zamonlarining qo‘llanilishi muhim lingvistik ahamiyatga ega.

Fe‘l zamonlari iqtisodiy matnlarning temporal strukturasi va semantik izchilligini ta’minlaydigan asosiy grammatik kategoriyalardan biridir. Ular orqali iqtisodiy jarayonlarning vaqtga nisbatan munosabati ifodalanadi, ya’ni hodisalarning hozirgi holati, o‘tgan davrdagi natijalari va kelajakdagi rivojlanish yo‘nalishlari aniqlanadi. Iqtisodiy diskursda zamon shakllari faqat grammatik birlik sifatida emas, balki kommunikativ vazifani bajaruvchi muhim vosita sifatida ham ishlatiladi.

Tahlil jarayonida turli xil iqtisodiy matnlar — bank xabarlari, iqtisodiy yangiliklar, statistik hisobotlar va ilmiy-iqtisodiy maqolalar asos qilib olindi. Kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, iqtisodiy matnlarda hozirgi zamon shakllari eng faol qo‘llaniladigan grammatik vosita hisoblanadi. Bu shakl asosan davom etayotgan iqtisodiy jarayonlarni ifodalashda ishlatiladi va o‘quvchiga real iqtisodiy vaziyatni yaqqol tasavvur qilish imkonini beradi. Masalan, bank sektorida kredit siyosatining o‘zgarishi, valyuta bozoridagi tebranishlar, inflyatsiya darajasining dinamikasi yoki investitsiya oqimining o‘sishi kabi jarayonlar hozirgi zamon orqali ifodalanadi. Bu esa iqtisodiy matnning dolzarbligini oshiradi.

O‘tgan zamon shakllari iqtisodiy matnlarning faktologik asosini tashkil etadi. Ular orqali iqtisodiy jarayonlarning yakuniy natijalari, o‘tgan davrdagi o‘zgarishlar va statistik ko‘rsatkichlar bayon qilinadi. O‘tgan zamon shakllari ilmiy uslubda ishonchlilikni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi, chunki ular real sodir bo‘lgan voqealarga asoslanadi. Masalan, iqtisodiy hisobotlarda yalpi ichki

mahsulotning o'sish darajasi, eksport-import operatsiyalarining hajmi yoki sanoat ishlab chiqarishidagi o'zgarishlar o'tgan zamon shaklida beriladi.

Kelasi zamon shakllari esa iqtisodiy matnlarda prognoz va strategik rejalashtirishni ifodalashda qo'llaniladi. Ular iqtisodiy rivojlanishning istiqbollarini, davlat iqtisodiy dasturlarini va investitsiya loyihalarining kelajakdagi natijalarini tasvirlashga xizmat qiladi. Kelasi zamon shakllari iqtisodiy matnda ehtimollik va bashorat elementini kuchaytiradi, bu esa tahliliy fikrlashni rivojlantiradi.

Iqtisodiy matnlarda fe'l zamonlarining qo'llanishini yanada chuqurroq tahlil qilish maqsadida quyidagi statistik kuzatuv amalga oshirildi. Turli iqtisodiy manbalardan olingan matnlar asosida zamon shakllarining nisbiy qo'llanish darajasi aniqlanib, quyidagi jadval shaklida umumlashtirildi.

Shuni ta'kidlash kerakki, iqtisodiy matnlarda fe'l zamonlarining qo'llanishi faqat grammatik hodisa sifatida emas, balki matnning umumiy kommunikativ maqsadi bilan ham chambarchas bog'liqdir. Har bir zamon shakli iqtisodiy axborotni turlicha yoritish va uni o'quvchiga yetkazish jarayonida alohida vazifa bajaradi. Hozirgi zamon shakllari iqtisodiy jarayonlarning dolzarbligini va davomiyligini ko'rsatib, matnni real voqelikka yaqinlashtiradi. O'tgan zamon shakllari esa iqtisodiy faoliyat natijalarini umumlashtirish va tahlil qilish imkonini beradi, bu esa ilmiy ishonchlilikni oshiradi. Kelasi zamon shakllari esa iqtisodiy rivojlanishning istiqbollarini belgilab, matnga prognoz va tahliliy xarakter beradi. Shu nuqtai nazardan, iqtisodiy matnlarda zamon shakllarining qo'llanishi tizimli va maqsadli xarakterga ega bo'lib, ularning taqsimlanishi matn turiga, uning funksiyasiga va kommunikativ vazifasiga qarab o'zgaradi. Ayniqsa bank xabarlarini va iqtisodiy yangiliklarda hozirgi zamon shakllari ustunlik qilsa, statistik hisobotlarda o'tgan zamon shakllari ko'proq uchraydi, strategik rejalarda esa kelasi zamon shakllari asosiy o'rinni egallaydi. Ushbu holat iqtisodiy diskursning murakkab lingvistik tizimga ega ekanligini ko'rsatadi va uning tahlilini yanada chuqurroq o'rganishni talab qiladi.(jadval.1.)

Fe'l zamoni	Misol manbalari (matn turlari)	Uchrashish darajasi	Lingvistik funksiyasi
Hozirgi zamon	Bank xabarlarini, bozor yangiliklari	Juda yuqori	Jarayonni ifodalash
O'tgan zamon	Statistik hisobotlar, iqtisodiy tahlillar	Yuqori	Natijani ifodalash
Kelasi zamon	Prognoz maqolalari, strategik rejalar	O'rtacha	Istiqbolni ifodalash

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, iqtisodiy matnlarda hozirgi zamon shakllari ustunlik qiladi. Bu holat iqtisodiy jarayonlarning doimiy harakatda ekanligi bilan izohlanadi. O'tgan zamon esa iqtisodiy tahlilning asosiy faktologik bazasini tashkil qiladi, kelasi zamon esa strategik rejalashtirish va prognozlashda muhim rol o'ynaydi. Shuni ta'kidlash kerakki, iqtisodiy matnlarning lingvistik strukturasi murakkab bo'lib, unda zamon shakllari bir-biri bilan uzviy bog'langan holda ishlatiladi. Bir matnda hozirgi zamon orqali jarayon tasvirlanishi, o'tgan zamon orqali uning natijasi berilishi va kelasi zamon orqali esa istiqbol prognoz qilinishi mumkin. Bu esa iqtisodiy matnning semantik yaxlitligini ta'minlaydi. Bundan tashqari, fe'l zamonlari iqtisodiy matnda faqat vaqt kategoriyasini ifodalash bilan cheklanmaydi, balki muallifning kommunikativ maqsadini ham aks ettiradi. Hozirgi zamon obyektivlikni kuchaytirsa, o'tgan zamon ishonchlilikni oshiradi, kelasi zamon esa ehtimollik va prognoz xarakterini ifodalaydi. Shu sababli iqtisodiy diskursda grammatik tanlov ilmiy va pragmatik jihatdan juda muhimdir.

Umumiy tahlil shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy matnlarda fe'l zamonlari tizimli va funksional jihatdan bir-biri bilan chambarchas bog'langan holda qo'llaniladi. Ular nafaqat vaqt munosabatlarini ifodalash, balki iqtisodiy axborotni strukturaviy jihatdan tashkil etish, uning mantiqiy ketma-ketligini ta'minlash va kommunikativ samaradorligini oshirish vazifasini ham bajaradi. Iqtisodiy diskursda til birliklari,

ayniqsa fe'l zamonlari, matnning mazmuniy yaxlitligini shakllantiruvchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Hozirgi zamon shakllari iqtisodiy jarayonlarning dolzarbligini va uzluksizligini ifodalab, matnni real voqelikka yaqinlashtirsa, o'tgan zamon shakllari faktologik asosni yaratib, iqtisodiy tahlilning ilmiy ishonchliligini ta'minlaydi. Kelasi zamon shakllari esa iqtisodiy rivojlanish istiqbollarini ko'rsatib, matnga prognoz va strategik yo'nalish beradi. Shu sababli fe'l zamonlarining o'zaro uyg'unligi iqtisodiy matnlarning murakkab lingvistik tizim sifatida shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Ushbu xususiyatlar iqtisodiy matnlarni nafaqat axborot beruvchi vosita, balki tahliliy va ilmiy fikrlashni rivojlantiruvchi til birligi sifatida ham baholash imkonini beradi.

Xulosa: Mazkur ilmiy tadqiqotda o'zbek tilidagi iqtisodiy matnlarda fe'l zamonlarining qo'llanish xususiyatlari lingvistik nuqtai nazardan keng tahlil qilindi. Ish davomida iqtisodiy diskursning strukturaviy, semantik va kommunikativ jihatlar hamda unda fe'l zamonlarining o'rnini va funksional ahamiyati o'rganildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy matnlar o'zining murakkab axborot tuzilmasi bilan ajralib turadi va unda grammatik vositalar, xususan fe'l zamonlari, axborotni aniq va tizimli ifodalashda asosiy rol o'ynaydi.

Tahlil jarayonida hozirgi zamon shakllari iqtisodiy matnlarda eng faol qo'llaniladigan grammatik vosita ekanligi aniqlandi. Ular iqtisodiy jarayonlarning davomiyligi, dolzarbligini va real vaqtga yaqinligini ifodalashga xizmat qiladi. Bu esa matnning o'quvchi uchun tushunarli va ishonchli bo'lishini ta'minlaydi. O'tgan zamon shakllari esa iqtisodiy jarayonlarning yakuniy natijalari, statistik ko'rsatkichlar va amalga oshirilgan iqtisodiy islohotlarni ifodalashda muhim o'rin tutadi. Ushbu shakl iqtisodiy tahlilning faktologik asosini yaratib, ilmiy ishonchlikni kuchaytiradi. Kelasi zamon shakllari iqtisodiy matnlarda prognoz, rejalashtirish va strategik yo'nalishlarni ifodalashda qo'llaniladi. Ular iqtisodiy rivojlanish istiqbollarini yoritib, matnga tahliliy va bashorat xarakterini beradi. Shu

tariqa fe'l zamonlari iqtisodiy matnning turli temporal qatlamlarini shakllantiradi va ularning o'zaro uyg'unligi matnning mazmuniy yaxlitligini ta'minlaydi.

Shuningdek, tadqiqot davomida iqtisodiy matnlarda fe'l zamonlarining qo'llanishi tasodifiy emas, balki funksional va maqsadli xarakterga ega ekanligi aniqlandi. Har bir zamon shakli iqtisodiy axborotning turiga qarab tanlanadi va ma'lum kommunikativ vazifani bajaradi. Bu esa iqtisodiy diskursning murakkab lingvistik tizim ekanligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, o'zbek tilidagi iqtisodiy matnlar tahlili shuni tasdiqlaydiki, fe'l zamonlari nafaqat grammatik kategoriya sifatida, balki iqtisodiy axborotni tashkil etuvchi muhim semantik vosita sifatida ham katta ahamiyatga ega. Ularning to'g'ri qo'llanilishi matnning ilmiy saviyasini oshiradi, axborotning aniqligini ta'minlaydi va iqtisodiy kommunikatsiyaning samaradorligini kuchaytiradi. Shu sababli ushbu mavzuni yanada chuqurroq o'rganish o'zbek tilshunosligi va iqtisodiy lingvistika uchun muhim ilmiy yo'nalishlardan biri bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yuldasheva D.B. Lexical and Semantic Analysis of Management Terminology in the Uzbek Language. European Journal of Innovation in Nonformal Education (EJINE), Volume 6, Issue 1, January 2026.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmon va qarorlari (2020–2024).
3. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Makroiqtisodiy ko'rsatkichlar va iqtisodiy rivojlanish hisobotlari (2021–2025).
4. Yuldasheva D. Formation of Economic Terminology – The Current Stage of Development of the Terminology of the Uzbek Language. Berlin Studies

Transnational Journal of Science and Humanities, 2022, 2(1.6), Philological Sciences.

5. Iqtisodiyot nazariyasi (yangilangan o'quv darslik). Toshkent: O'zbekiston, 2021.

6. Raqamli iqtisodiyot va innovatsion rivojlanish (oliy ta'lim muassasalari uchun o'quv qo'llanma). Toshkent, 2023.

7. O'zbek tili va zamonaviy nutq madaniyati (yangilangan darslik). Toshkent, 2022.

8. O'zbek tilining izohli lug'ati (zamonaviy qayta ishlangan nashr). Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2021–2023.

9. Iqtisodiy terminologiya va lingvistika bo'yicha ilmiy maqolalar to'plami (2020–2024).

10. World Bank. Uzbekistan Economic Update: Digital Transformation and Growth, 2022–2025.

11. OECD. Digital Economy Outlook, 2023–2024.

12. Asian Development Bank (ADB). Uzbekistan Economic Monitoring Report, 2021–2024.